

Kültürel Alanlardaki Siyasal Ruh: Milliyetçilik ve Kültürel İktidar Arasında Bir Tartışma

İlhami AYDIN*

Özet

Türkiye’de kültürel hayatı belli bir dünya görüşüne uyarlama niyeti, “dava miti”ni besleyen bir amaç olarak süregelmiştir. Bu mit, kültür yaşamının neredeyse bütün alanlarına tesir etmeyi içermektedir. Kültürel yaşamı hedefleyen dava mitinin söylem kaynakları siyasal alan marifetiyle somutlaşmaktadır. Türk siyasetinin kültürel alanla ilişkisi genel olarak bu ekseninde cereyan etmektedir. Fakat son zamanlarda siyasal ve kültürel alanlar arasındaki ilişkinin, yeni bir seyir izlediği düşüncesine kilitlenmiştir. Siyasal alandaki iktidar kudreti kültürel alana hakimiyeti karşılayamadığı kanısı ağırlık kazanmıştır. Bu kanı yeni stratejilerin, politik söylemlerin ve kültürel üretimlerin yapılmasına zorunlu olarak kapı aralamıştır. Milliyetçilik ideolojisi bu bağlamda kültürel alanda olmak ve onu dönüştürmek için başvurulması gereken faydalı siyasal ideolojik/söylem sermayesi olduğu söylenebilir. Kültürel iktidarın neyi karşıladığı, milliyetçilik ideolojisinin hangi nedenlerden dolayı siyasal ruhtan neşet eden dava mitini kültürel alanlardaki varlığına zemin oluşturduğu bu çalışmada yorumlanacaktır.

Abstract

In Turkey, the intention to adapt cultural life to a particular worldview has continued as a goal that feeds the "myth of the cause". This myth involves influencing almost all areas of cultural life. The discourse sources of the cause myth targeting cultural life are materialized through the political field. The relationship between Turkish politics and the cultural sphere is generally realized on this axis. Recently, however, the relationship between the political and cultural fields has taken a new course. The belief that the might of power in the political field cannot compete with the dominance in the cultural field has gained weight. This belief has necessarily opened the door to new strategies, political discourses and cultural productions. In this context, it can be said that the ideology of nationalism is a useful political ideological/discursive capital to be utilized in order to be in the cultural field and transform it. In this study, it is interpreted what cultural power corresponds to, and for what reasons the ideology of nationalism forms the basis for the existence of the myth of the cause, which emerges from the political spirit, in the cultural field.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Kültürel iktidar, Milliyetçilik, Bourdieu, Alan

Keywords: Power, Cultural power, Nationalism, Bourdieu, Field

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, aydnilham@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0186-4631

Giriş

Türkiye’de son zamanlarda çokça tartışılan konuların başında siyaset ve kültür arasındaki ilişki gelmektedir. İlişkinin tartışmaya konu edilmesinin temelinde, “mitsel iktidar”ın ön görülemeyen ve “sükutu hayal”e uğratan hali yatar. Geçmişten bu yana yüklenilerek politik sayılıya dönüşen “siyaset alanında üstlenilen iktidar kudreti beraberinde kültürel alanda da iktidar olmayı olanaklı kılar” ifadesi ya da anlayışı “mitsel iktidar”ın kavramsal içeriğini şekillendirmiştir. Türkiye’de bu sayılı nitesinde siyasal alan daima diğer alanların önünde konumlandırılmıştır. Bu görme ve eyleme tarzı, Gramsci’ye referansla (Anderson, 1988), Doğu toplumlarının siyasal felsefesinin veya siyasalarının omurgasını oluşturmaktadır. Siyaseten iktidar gücünün kültürel iktidarı sağlayamadığı düşüncesinin deneyimler sonucu kavranmış olması, “mitsel iktidar”ın hayali bir güç birikimi olarak görülmesini sağlamıştır.

Siyaset, akademi ve kültür cemaatlerinin ortak gündemi haline gelen siyaset ve kültür ilişkisi, yoğun tartışmaların akabinde bugün “kültürel iktidar” kavramsal zemine oturtulmuştur. Tartışmanın “kültürel iktidar” gibi muayyen bir kavrama evrilmesi, yukarıda da ifade edildiği gibi, ilişkiden umulanın elde edilememesi dayanak gösterilebilir. Eagleton’un (2022) da ifade ettiği şekliyle siyasetin güdümünde olan kültür, Türkiye’de bir yönüyle siyasetin belirleyemediği bağımsız ve “kurtarılmış” bir alanı akla getirir. Buna rağmen Türkiye’de bitimsiz bir şekilde kültür siyaset yapma öncelikli alanı olarak tasavvur edilmiştir (Mardin, 2016: 35-77). Bununla birlikte önce siyasal iktidar akabinde kültürel iktidar şeklinde bir öncelik-sonralık koşullu plan, taraflarca referans alınmıştır.

Türkiye’de demokratik seçim tecrübesinin yerleşik kazandığı dönemden bu yana seçimleri kazanan ideolojik grubun, mahallenin veya partinin siyaseten hareket alanının son derece geniş olduğu ifade edilebilir (Kıvanç, 2009). Seçimi kazanan partinin toplumsal yapıyı dolaylı etkileme meşruiyeti ya da gücü, eğitim sistemini ideolojik perspektife göre yeniden düzenleme imkânı ve moda, edebiyat, müzik, sinema gibi kültürel alanların belli bir beğeni tarzı üzerinden kitleleştirme düşüncesi kesintisiz bir şekilde var olagelmiştir (Bora, 2017). Haliyle merkezi “elde tutma” düşüncesi Türkiye’de söz sahibi olan ideolojik grupların ortak düşüncesidir. Siyasetin tüm paydaşları tarafından niyet edilmesinden dolayı meşru-doğal görüldüğü de bir vakıadır (Mardin, 2020). Ancak tek parti dönemden sonra iktidara gelen hiçbir parti, ideolojik hedeflerini bütün kurumlara tatbik edebilecek geniş bir zaman ve uygun koşullar elde edememiştir. Merkez, sürekli el değiştir-

miş ve dolayısıyla ideolojik kırılmalara da uğramıştır (Kıvanç, 2009). Hal böyle olunca sembolik niteliği yüksek olan ideolojik ideallerden ya da “dava mitinden” mülhem siyasal alandaki iktidarı tekelleştirme amacına da aynı oranda anlam atfedilmiştir. İdealleri gerçekleştirecek güce erişemedikçe ve dolayısıyla idealler ötelendikçe siyasal alanın sembolik niteliği de artmıştır.

AK Parti'nin uzun yıllara yayılan siyasal iktidarı, bir yönüyle geçmişten bu yana siyasal alandaki iktidar gücüne hasredilen sembolik itibarı da beraberinde sorgulamaya açmıştır. Hem geniş zaman dilimine yayılan iktidar dönemi hem de politik düşüncelerin hayata geçirilmesinde var olan engelleyici mekanizmaların ortadan kaldırılmış olması, siyasal iktidara havale edilen ideallerin hayata geçirilmesinde uygun bir zemin sunduğu söylenebilir. Kültürel iktidar tartışmaları, bu noktada siyasal iktidar öznesinden bağımsız olarak, siyaset kurumu ve bu kurumda var olan iktidar gücüyle hesaplaşmayı içermektedir. Bu hesaplaşma da AK Parti iktidarıyla anlam kazanmıştır. Nitekim AK Parti içinde ve farklı kültürel alanlarda bulunup AK Parti'ye dışarıdan destek veren aktörler, kültürel alanlardaki iktidarın henüz elde edilmeği ve onun “karşı mahalle”nin elinde olduğuna ilişkin ortak bir kanıya dile getirmektedirler (Çolak, 2017; Bilgin, 2022; Yıldırım, 2015; Yıldırım, 2018). Değerlendirmelerde bir hayıflanma veya içerlenme halinden de söz edilebilir. Bu duygu durumu politik mit (dava) bağlamında onarılmaktadır.

Siyasal iktidar tecrübesinden hareketle kültürel iktidara yoğunlaşan ilgi, genel olarak kültürel uzamlarda da siyasal alandaki mücadele denklemine benzer bir mücadele oyununun kurulması amaçlanmıştır (Çil, 2020: 15). Daha net bir ifade ile siyasal amaçlar ve stratejiler siyasal alanı aşarak kültürel alanları siyasallaştırma düşüncesine dair emareler belirginlik kazanmıştır. İktidar olma erkini kültüre sabitleyen veya kültürü iktidar olmanın yeni yöntemi ve aracı olarak gören kabul, beraberinde siyasal iktidarın sembolik gücünü yeniden onarmayı ve bu gücün sarsılmazlığını da örtük bir şekilde tahkim etmeyi amaçlamaktadır. Kültürel alanlarda iktidar öznesi olma istenci, sembolik ağırlığı ve dolayısıyla işlevselliği en yüksek olan kültürel ve ideolojik kaynağa bağlıdır. Bu bağlamda milliyetçilik, siyasal iktidar öznesi için en kullanışlı kültürel ve ideolojik fenomen olduğu ifade edilebilir.

Milliyetçilik ideolojisi diğer ideolojik fragmanlar gibi kültürel bir dizgedir (Calhaoun, 2012). Hafızası, pratikleri, aktörleri, mitleri ve hedefleriyle kültürü besleyen bir kaynaktır. Milliyetçiliği siyasal alanda popüler ve kullanışlı yapan da onun sembolik niteliğini besleyen kültürel birikimidir. Dolayısıyla milliyetçilik siyasallıktan önce

kültürelidir ve onun siyasal meşruiyeti de kültürel meşruiyetinden gelir. Milliyetçiliğin etkileme gücü, kültürel kapasiteyle doğru orantılıdır. Bu temel varsayımdan hareketle milliyetçiliğin kültürel iktidarın kurumsallaşmasına etki etme kapasitesi sorunsallaştırılacaktır. Çalışmada öncelikle kültürel iktidarın neyi karşıladığına yönelik bir izahat yapılacak, akabinde de milliyetçiliğin bu iktidar görünümünü destekleme potansiyeliyle çalışma nihayete erdirilecektir.

Çıkarırsızlığın Çıkarı: Stratejik Bir Eylem Görüntüsü

Kültürel iktidar mevhumu, ister siyaset kurumuna mal edilebilecek yeni ve özgün bir hedefin dışı vurumu olsun isterse de siyaset dışında ve karşı-sında pratikleri ve kurallarıyla yapısal-kurumsallaşmış görüntü arz eden uzamlarda gücün, söz hakkının, itibarın, saygınlığın veya tahakkümün gerçek sahiplerini işaret ediyor olsun, içerik yönünden bir muğlaklığa sahiptir. Muğlaklık, bir yönüyle toplumsal, kültürel ve siyasal güncel gerçekliği karşılamadaki acelecilikten türediği söylenebilir. Bununla birlikte kültür ve iktidarın, birbirinden bağımsız olarak, sahip oldukları anlam-içerik yoğunluğuna ve belirsizliklerine de havale edilebilir. Ancak bu çalışmada, kültürel iktidar belli bir bağlamda ele alınacaktır.

Kültürel iktidar, kültürel-poetik alanlarda ya da uzamlarda hemen her türlü ehlileştirilmiş üretimi ifade eder. Aynı zamanda alanlardaki iktidar örüntüleri yine alanların kendi oyun kurgusu üzerinde gerçekleşir. Edebiyat, sanat, entelektüel, moda, müzik gibi kültürel alanlarda yapılan üretim öncelikle “sanat, sanat içindir” yasaının –ki bu “kültür, kültür içindir” olarak da kodifiye edilebilir/yasalaşabilir-meşruiyet ve anlamlılığı üzerinden oyun kurgulanır. Sanatın sanat için veya kültürel ereğin kültür olarak imlenmesinden meydana gelen çıkarırsızlığın çıkarı (Bourdieu, 2015: 141-145), kültürel üretimin temel meşruiyetini, niteliğini, sembolik ağırlığını garanti eder. Çıkarırsızlıktan çıkar ummak, kültürel alanlarda var olan mücadelede üstün gelme ve iktidarı elde etme stratejisi olarak düşünülmektedir. Buna “çıkara kuramı” olarak ele yaklaşıldığında da benzer sonuçlara gebe bir durumla karşılaşmak pek olasıdır. Çıkara kuramında kültürel dizgeler, toplumsal yapıdan atılmayacak türden kalıcılığı garanti edilmiştir. Belli bir gerçekliğin kurumsallaşması, somutlaşması, doğallaşması ya da tarihselleşmesi için grup veya toplumsal çıkarın çıkarırsızlık edimi içinde kaynaştırılmalıdır (Geertz, 2010: 230).

Çıkarırsızlıktan çıkar devşirmenin, alanın stratejisiyle uyumlu olmak koşuluyla pek çok varyantı düşünülebilir. Bu düşünme pratiğinin doğru zeminde ilerleyebilmesi, alanla bağın muhkem olmasına,

alanı hakim olmaya, oyunu okumaya, sonraki gelişmeleri ve ihtiyaçları kavramaya bağlıdır. Alandaki sıkışmayı veya açmazları giderecek düşünce de tam olarak bu bilişsel kapasiteyle ilintilidir (Aydemir, 2011). Bu bağlamda kültürel alanda kalarak diğer alanların söylem ve üretimlerinde kaçınmak, tikel amaçların evrenselleştirilmesi yoluyla çıkarın kamusallaştırılması, ekonomik çıkardan feragat edilerek toplumculuk üzerinden söylem geliştirilmesi, ulusal veya dini kimliğin öncelenerek kamusal rızanın örtük şekilde talep edilmesi gibi çıkarı örten bilinçli kurgusal stratejiler örnek gösterilebilir.

Türkiye gerçekliğinde, alanlar arasında bir bağıllık ve bağımlılıktan söz etmek mümkündür (Ülker, 2022). Birbirinden yalıtık, diğer alanların müdahalelerine olabildiğince kapalı, kendi oyun şablonuna sadık gibi bir alan bölmeleri henüz söz konusu değildir (Bourdeiu, 2013a). Haliyle alanları dışarıdan belli amaçlarla dizayn edebilme imkânı dinamik bir şekilde devam etmektedir. Bu, bütün alanlar için genelleştirilmezse de özellikle siyaset alanının diğer alanlar üzerinde bir tahakküm ya da iktidar kurma denemeleri söz konusudur (Swartz D. L., 2022). Ancak bu denemelerin derinliği, Türkiye özelinde, tartışmalıdır. Siyaset alanının iktidar ve ekonomik gücünün fazlalığı, diğer alanları bütünüyle hâkimiyeti altına aldığı çıkarımı yapılmamalıdır. Her ne kadar baskın taraf siyaset alanı olsa da siyaset alanındaki iktidar, ne kendi ruhunu kesintisiz şekilde diğer alanlarda dolaşıma sokabilmekte ne de diğer alanlarda işleyen iktidar mekanizmalarını aşındırabilmektedir. Bunun asıl nedenlerinden birisi olarak, heteronomik ilişkide üstün olma iddiasında olan alanın, iktidarını diğer alanlara herhangi bir yapı-bozuma uğratmadan olduğu gibi taşıma girişimi gösterilebilir. Sözgelimi, siyasal alanda iktidar mücadelesini alana özgüdür. Bu iktidar siyasal alanla da sınırlıdır. Bunu kültürel alanlardan biri olan sinema alanına tatbik etme çabası sonuçsuz kalması örnek verilebilir. Öne çıkan bir diğer neden ise, alanlarda oyun üstünlüğüne sahip iktidar özneleri de, yukarıda ifade edildiği üzere, alanı içselleştirmiş olmaları ve oyunu okuma maharetlerinde dolayı güçlerini yeniden üretirler. Yani güçlerini aşındırma ihtimali olan bir “saldırı”, yatınlıktan kaynaklanan doğaçlama ön almalarla boşa çıkarılabilir (Bourdieu, 2016b: 22-24). Bu, bir yönüyle de siyaseten iktidar olmanın sanıldığı gibi her şey demek olmadığını ve kültürel alanlardaki iktidarların güdümünde işleyen bir sistemin varlığına gönderme yapılmaktadır. Son zamanlarda kültürel iktidarın tartışılıyor olmasının temelinde de bunun fark edilmesi ve bunun siyasetin konusu yapılması yatıyor. Milliyetçilik bu bağlamda zengin bir söylem nesnesi olması hasebiyle siyaset yapmaya olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte kültürel mevzilerde gedik açabilmede de kullanışlı bir potansiyele sahiptir.

Bir Kültürel Form Olarak Milliyetçiliğin İktidar Kaynakları

Kültürü ilk elden “insani doğal üretim nesnesi” şeklinde genel-geçer kabullere sıkıştırmak, ona dair önemli özelliklerin gölgenmesini de beraberinde getirir. Buna mukabil kültürü görme biçimlerinden birisi olarak, “kültürü üretenin de üretilmiş olması” gerçeği üzerine olmalıdır (Swartz, 2013). Nitekim Marksist gelenek de kültüre bu şekilde yaklaşmıştır. Katmanlı toplumsal yapı içinde kültür, katmanları muhafaza eden ve üst söylemin hegamonik örüntülerini gölgede bırakan, yeniden üreten ve kamusal alana etki eden bir araç olarak işlev görmektedir. Daha açık bir ifadeyle, kültüre referans verenler bir şekilde yönetime-güce referans vermektedir (Adorno, 2014: 121-122). Özellikle iktidar söylemi içinde kültüre yer verilmesi, onun öncelikle “kullanışlı”, “ayartıcı” “maniple edilebilir-edebilir”, “mistifikasyon” kapasitesi yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda iktidarların kültüre yaklaşımları, tahakkümlerini ya da hiyerarşik düzenlerini kurma ve bu düzenin kalıcı kılma istencinden ileri gelir. Kültür, iktidar hedefleri için bereketli bir sermaye olarak değerlendirilebilir. İktidarı var eden, tahakkümün derinlere kök salmasını sağlayan ve bu işleyişe karşı doğması muhtemel reaksiyonları bastırabilecek bir kalkan olarak kültür kullanılmaktadır (Bourdieu, 2006: 106-107).

Kültürel unsurlarla inşa edilen iktidar sarmalını, hayatın her alanında ve farklı fragmanlarla gözlemlemek mümkündür. Bu sarmal pek çok kültürel form örneği üzerinde anlaşılabilir gibi ideolojiler ve dolayısıyla milliyetçilik üzerinden de anlaşılabilir. “Farklı bireyler farklı tarihsel bağlamda aynı kurallara farklı yöntemlerle inandırılmaktadır” tespit, ideolojik niyetleri ve stratejileri özetleyen bir tespittir (Davidson, 2002). Aynı kuralların farklı yöntemlerle veya stratejilerle yeniden devreye alınması, şüphesiz, yöntemleri alabildiğine besleyen de müracaat edilen kaynakların yoğunluğudur. Milliyetçilik bu anlamda sahip olduğu zengin kaynaklar ve dilsel sermaye ile bu yöntemlere bitimsiz bir şekilde yeniden can suyu olmaktadır. Sıkışan ve etki alanı daralan siyasal alanı genişletmek, genişlemesine meşruiyet sağlamak ve rızayı tesis etmek adına yöntemsel kurgular içinde milliyetçi söylem bitimsiz şekilde yorumlanabilir.

Milliyetçilik ideolojisi içerik yönünden bitimsiz bir şekilde kendisini üretmektedir. Rızayı garanti etmek adına geçmişe başvurmaya denli canlı ve “zamanın ruhuna” uygun rıza kaynaklarını üretebilir. Din gibi hareket etme kabiliyeti olan milliyetçi inanç helezonu, yakın denilebilecek zaman önce –yaklaşık iki asır- somutlaşmaya başlamıştır. İlk nüvesini Fransa’da vermeye başlayan bu ideolojik rabita, akabinde Avrupa’nın diğer ülkelerinde yerleşik kazanmıştır. Takip eden

süreçlerde ise küresel bir söylem olarak hafızalara kök salmıştır (Baradat, 2012: 74-77). Evrenselleşme sürecinde içerik farklılaşsa da dil, motivasyon, yöntem ve diğer sembolik araçlar bakımından benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Sözgelimi, Fransa'da milliyetçi kutsal, kültürel fenomenler bağlamında inşa edilmiştir. Almanya, Germen ırkını merkeze alarak söz konusu kutsalı, inanç düzeyine çıkarmıştır. Milliyetçiliğin, bu örneklerle küresel dünyada rizomatik bir seyir izlediği iddiası, genel bir saptamadır.

Milliyetçilik, bu noktada tekrar ifade etmek gerekirse, iktidar kudretini küre genelinde dönüştüren önemli bir reel-politik kültürel form olarak varlığını korumaktadır. Herhangi bir kuramla ya da idealle ilişkilendirilmeksizin milliyetçilik için ifade edilmesi gereken en öncelikli kabul, onun son derece duygusal ve romantik söylem sermayesi üzerine konumlanmasıdır. Bu tam da Bourdieu'nün (2013b: 60-61) sembolik/simgesel sermaye söylemini karşılamaktadır. Yani "zamanla biriktirilmiş, maddi olmayan ama en az maddi sermaye biçimleri gibi toplumsal alanda ağırlığı olan şeyler"i karşılar. Milliyetçi simgesel semboller, muhatabı duygusal ve inanç yönlerinden kendine çeker. Duygusalılık üzerinde inşa edilen dil, muhatabın akli sorgulamalarını kapatır. Tamamen hissi bağlar kurarak ideolojik aktarımı daha da kolay hale getirir. Duygusal yoğunluk mesajı, belli bir süre sonra hakikatvari bir kabul ile kabul edilmesini sağlar (Heywood, 2013: 9-31). Söz konusu dilsel yetkinlik, milliyetçiliği en çok besleyen yönlerden birisidir.

Milliyetçiliğin irrasyonel yönlü beğeni yargılara hitap etme becerisi ve zengin retorik yönü hem kitleyi ayartmakta hem de iktidar öznesini maskeleymektedir. Milliyetçilik, söylem gibi mikro taktiklerle iktidar alanlarını genişletir ve onu kurumsallaştırır. Söylem, içerik yönünden ele alındığında açık şiddet içermez. Emir kipleri ile dili kurgulamaz. Akli sorgulamalardan kaçınarak beğeni yönünü önceler. Aynı zamanda çeşitli mitler, metaforlar, alegoriler, kahramanlar, hikâyeler, kutsallar vb. sermeye hafızası ile geniş bir retorik alana kitleyi hapseder. Söylemsel şiddet kaynaklarının her noktadan ve her an bireyi ve toplumu baskılaması, iktidarın bir merkezden bağımsız olarak her nesneden kendisini üretmesini anımsatır. Söylemin bu şekilde inşa edilmesi, gerçekliği politik dil ile manipülasyona uğratma amacı taşımaktadır. Esasında söylemin retoriğe hapsedilmesi, gerçekliğin üstünü örterken öte yandan savunmasız bir ideolojiye savunma mevzilerini üretir.

Milliyetçiliğin duygusal retorik ile kendisini kamusalallaştırmasına pek çok örnek verilebilir. Öncelikle bu dil, acıları referans alır. Tarihsel kesitlerde ecdadın acılarına, kahramanlıklarına, hikâyelerine, destanlarına, sadakatine, teslimiyetine, zaferlerine, vatan aşkına, şehitliğin

büyümlü mertebesine karşı iştıyakı resmeder. Din, kültür, gelenek, görenek, nasihatler gibi gündelik yaşamımızın her alanında bizi sarmalayan telkinlerle ayartılır. Milliyetçiliğin farklı fenomenlerle kurduğu bu ilişki, yine onun sahip olduğu ideolojik baştan çıkarma yöntemlerinden beslenir. O, diğer fenomenlerle arasındaki pozisyonları kendisi belirler. “Janus” metaforu onun bu konudaki gücünü açık eder. Zira milliyetçilik, aynı anda hem dinle arasına mesafe koyabilirken hem de dini alanı kendi ideolojik buyrukları için kullanabilir (Nairn, 2015). Türk siyasal hafızası içinde bunu destekleyecek sayısız örneklere rastlamak mümkündür. Cumhuriyeti deneyimlediğimiz ilk yılların kurucu zihniyeti olan Kemalist/ulusalcı söylem ile dini söylem arasındaki mücadele, modernleşme hikayemizin önemli bir kesiti olarak gösterilebilir (İnalçık, 2018: 360-362). Günümüzde ise dini söylem, milliyetçiliği beslemekte ve geçmişe ait “enkaz”ı tamir etme misyonuyla başvurulmaktadır. Burada din gibi kurucu ve temel bir kurumun milliyetçi manipülasyonlarla gölgelenmesi, milliyetçiliğin iktidarı inşa etme gücünü açık etmektedir. İnsan öznesinin milliyetçi kapana kısıtılıp özne olma hüviyetinden nesneye dönüştürülmesi, din gibi diğer kültürel biçimler için de genelleştirilebilir. Bu kültürel biçimler de milliyetçilikle anıldıklarında edilgen bir pozisyonda olmalarından ötürü yeniden tanımlanırlar.

Milliyetçi söylemin görmezden gelinemeyecek bir diğer özelliği de “mağduriyet” retoriği bağlamında toplumsal rızayı hedeflemesidir. Acı, kayıplar, mağduriyet ve mazlumiyet ile inşa edilen hikaye, iktidar oluşturma adına önemli bir sermayedir. Dilin bu kışkırtıcı-ayartıcı yönü ile ideolojik her türlü söyleme meşruiyet sağlanır. Söylemin ideal bir kabul ile toplumsal alanda tüketilmesi, birlikte yaşanan mağduriyetin giderilmesine yönelik topluma duygusal ve zihinsel çağrıda bulunur (Gürbilek, 2018). Toplum bu hikaye üzerinden bir “ayıplanma”, “leke” den kurtulmaya mecbur edilir. Türk siyaseti de bu anlamda geçmişin siyasi mağduriyetini giderme adına işlemektedir. Dün siyaseten mağdur edilenler, bugün acıyı bir sermaye aracı yaparak “kutsalıklarını” ihdas ederler. Sağ/muhafazakar gelenek yıllarca siyasi iktidarla karşı karşıya gelmiştir. Bu mazlum-mağdur cemaat, toplum tarafından siyasi iktidara getirilerek mağduriyetleri giderilmeye çalışılmıştır (Öğün, 1997: 102-152).

Milliyetçiliğe dair çizilen bu projeksiyon ve daha fazlası, esasında, toplumsal alanda tüketilen ve yeniden üretilen, bir iktidar arayışına kurban edilen ve nihayetinde bir tahakküm nesnesine dönüştürülen kültürün bir yansımasıdır. Fakat her ideolojiden benzer yansımalar görmek mümkün değildir. Zaten milliyetçiliğin bu sermayesi onu hem yatay hem de dikey anlamda var olmasını sağlamıştır. Milliyetçiliğin

sahip olduğu bu becerinin ne denli önemli olduğunu komünizm ile kıyaslayarak görebiliriz. İktidar örüntülerine meydan okuyan, tahakkümü var eden kurulu düzene bir başkaldırı olarak yorumlanabilecek Komünist sistem, kültürel iktidar araçlarından, söylem nesnelere ve özellikle yöntemsel ayartmalardan/bilinçten mahrum olmasından dolayı yitip bir hatıra olarak hafızalara kazınmıştır (Hayes, 2010: 28-31). Hayes, milliyetçiliğin komünizmden ayrılan yönünü, onun din gibi sıcak duyguya sahip oluşuna bağlamıştır. Komünizm, sahip olduğu ve olamadığı siyasi dilden ötürü başarısız olmuştur. Yukarıdan baskı ve açık şiddet gibi işlevsiz siyasi pratiklerin uygulanması, ideolojik söylemin baştan çıkarıcı zenginliklerden mahrum olunması ve modern iktidar karakteriyle uyuşan politikalarından yoksun olmasından ötürü bu değerlendirme yapılmıştır.

Milliyetçilikten devşirilen ve iktidara dinamizm kazandıran önemli bir etmen de onun meşruiyet kaynağı olarak işlev görmesidir. Kültür, yasa-norm inşa etme vasfıyla esasında bir otorite kaynağıdır ya da daha açık bir ifade ile bizzat otoritenin kendisidir. O, sosyal alanda değer yargıları belirlemede, meşru olan ile olmayan arasında bir ayrım yapmakta; günahı-sevabı, iyiyi, yanlış, güzeli ya da çirkini birbirinden ayırt edilmesinde öncü belirleyen olmaktadır. Failler bu ikili değerler bağlamında stratejiler geliştirmekte, etkileşimde bulunmakta ve sosyal rollerini icra etmektedir (Güvenç, 2015: 108-111). Bu bağlamda özellikle din ve toplumsal norm kaynakları olan töre, değerler ve gelenekler kültürün yasa koyucu yönüne örnek verilebilir. Bu kurallar, toplumsal alanda düzenliliği sağlayarak ve kargaşayı minimize ederek bireylere, kendilerini gerçekleştirmelerine olanak sağlar (Fazlıoğlu, 2021: 14; Turner, 1974: 67). Bu döngünün bir başka prototipi olarak da milliyetçilik öne çıkmaktadır. Milliyetçilik de tıpkı kültürün genel görüntüsü ve özellikle dini otorite gibi, otorite kaynağıdır. Bu anlamda kendisine has değerler sistemi inşa etmekte, kural koyucu gücü ile toplumsal alanda eyleyenlerin eylemlerini biçimlendirmektedir. Ulus-devlete aidiyet, değerler hiyerarşisinde devletin ve milletin konumu, sorumlulukların icrası, sembolik temsillere biat etme, ötekiye karşı kinin ve hıncın dozu gibi ameli ve iç hissiyatı kontrol etme ve sürekli olarak telkinlerde bulunma gibi başlıklar bu yasa koyucu söylemi tanımlamaktadır.

Milliyetçiliğin, kültürel bir form olarak iktidarını perçinlenmesine olanak sağlayan bir diğer özelliği ise onun, sembolik kaynaklar yönünden bereketli bir alan olmasıdır. Söz konusu sembolik göstergeler toplumsalın anlam dünyası ile çatışmayacak şekilde anlamlandırılmaktadır. Akabinde üretilen bu argümanlar ve diğer asli metaforlar, kitle bilincini bir mesaja sabitlemektedir. Mesajın içerdiği niteliksel ve niceliksel ikti-

dar söylemi de bilinci, hazcı kıskırtmalarla yeniden şekillendirmektedir. Yani bilinç beğeni, romantik, duygusallık gibi hissi ve hazcı yönlerden daima uyarılmaktadır. Hazzı tatmin etmek amacıyla, Denzin'in ifade ettiği gibi, çeşitli sembolik göstergelere kayış söz konusudur (Akt: Gottdiener, 2005: 90). Bireylerden başlayarak çeşitli gruplara ve nihayet toplumsal yapının kılcallarına kadar göstergelerin dolaşımı sağlanır. Kahramanlar, mitler, aforizmatik dil, marşlar, destanlar, bayraklar, zaferler, yenilgiler, acılar gibi daha onlarca sembolik araç mistifikasyon stratejileri bağlamında başvurulmaktadır. Mahrem alanlarımızdan kamusal mekanlara dek milliyetçiliğin folklorik zenginliği örtük olarak bezenmiştir (Öztürkmen, 2015). Tarihsel değişimle beraber bu folklorik içeriklerin de değişmesi de söz konusudur. Gündelik yaşamımızın her evresinde ayartıcı bir melodi gibi bizlere sunulmakta ve bu vesilelerle kültürel iktidarın yeniden üretilmesine aracılık edilmektedir. Çeşitli aksesuarlar beğeni, gösteriş, tüketim ve ispat (kendini kimliklendirme) çabasından ötürü taşınmakta ve bu da iktidarın tasavvurundaki kimliğin dolaşımında olmasına hizmet etmektedir.

Milliyetçiliğin iktidar üretme gücünü anlamak adına var olan sayısız örneklerden biri de onun çıkar ilişkilerinde kullanılmasıdır. Milliyetçiliğin toplumsal uzamda işgal ettiği konuma paralel olarak bu durum kullanışlı bir sermaye biçimi olarak da değerlendirilebilir. Bireyler ve özellikle siyasal gruplar toplumsal alanda işgal ettikleri konumlarını sağlama alma veya pozisyonlarını olumlu yönde genişletme arayışlarından mülhem bu ideolojik dizgeye başvurabilmektedirler. Milliyetçiliğe bir şekilde müracaat etmek, esasında onun ekonomik kazanca tahvil edilebilir olmasından kaynaklanmaktadır (Bourdieu, 2010: 46). Ekonomik olmayan ama en az ekonomik gelir nispetinde değerli olan başka kazançlar da bu yolla temin edilebilir. Kültürel bir sermayeye veya ekonomik olmayan diğer sermaye göstergelerden birine sahip olan eyleyenler, bu sermaye rezervlerini toplumsal güven, onur ya da itibar kazanma amacıyla tüketmektedirler. Bourdieu, bu gerçekliği doktor, avukat veya diğer kamusal tiplerin müşteri sayısını artırma veya siyasi bir konum devşirmelerinden ilham alarak resmetmiştir (Akt: Field, 2008: 23). Bu gerçeklikten yola çıkarak milliyetçiliği de aynı ekseninde değerlendirebiliriz.

Milliyetçilik ideolojisinin ideolojiler arasında özgün bir yeri işgal ettiğini ispatlamak adına onu tanımlayan başka özelliklere referans vermek bu bağlamda yersiz bir çabaya kaçacaktır. Kültürel iktidar özelinde söz konusu ideolojiye yaklaşıldığında, siyasal söylem ve beklentilerin gerçekleşmesi, kitle rızasını temin edilmesi, ideolojik düşüncelerin kamusallaştırılması, gelebilecek tepkilerin yumuşatılması gibi

farklı pek çok detayla karşılaşmak mümkündür. Yukarıda da ifade edildiği üzere, kültürel alanları siyasallaştırmak veya kültürel alanlarda mücadele halinde olan rakiplerden milliyetçi habitusa sahip olan, dilsel yatkınlığa erişmiş, kodları doğaçlama bilinçle her an ustalıkla kullanma yeteneğini taşıyan kesimi öne çıkarabilir. Habitus ve onun bir türevi olan dilsel habitus bu bağlamda eşsiz bir sermaye olarak öne çıkar (Bourdieu, 2015; 2016a: 147-166). Milliyetçiliği kültürel alanlara tahkim etme, kültürel üretimleri milliyetçi dokuya uyarılma ve dahası bunu yapabilme yatkınlığı, kültürel eyleyenleri “Maxwell’in Cini” misali ayırıştırır. Bourdieu (2015: 36-41; 2021; Bourdieu ve Passeron, 2015) ve Aktay (2016), kültürel sermayenin üretici ve uygulayıcı kurumu olarak öne çıkan eğitim kurumu aynı zamanda Maxwell’in Cini’ için bir tatbikat sahası olduğu görüşü hakimdir. Ancak burada milliyetçilik de Maxwell’in Cini’ni temsil eden bir prototiptir. Milliyetçilik tarafları ayırıştırır, sınıflar, hiyerarşik düzene zorlar (Gorski, 2015).

Milliyetçilik bir taraftan siyasal, kültürel ve diğer alanlarda iktidar ve dolayısıyla alana özgü sermaye kaynağına ulaşma mücadelesinin kilidi olarak görülürken öte yandan alanlar arasında da var olan rekabeti de etkilemektedir. Siyasal iktidarın sembolik itibarının başta kültürel iktidar karşısında olmak üzere giderek değer kaybetmesini önlemek için milliyetçi frekanslarla diğer alanlar karşısında üstünlük yeniden elde edilebilir. Bunun en bariz şekli de milliyetçilik üzerinden siyasal ruh diğer alanlarda kolayca varlık göstermesidir. Schmitt (2012) başta kültürel alanlar olmak üzere gündelik yaşamda siyasal alanı-ruhu çağrıştıran oluşumların varlığının, siyasal alanın baskın karakterine bağlamıştır. Milliyetçilik bu karakteri besleyen, aktarımını sağlayan bir membaı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla kültürel alanlar karşısında etkisiz kalan veya kalma ihtimaline karşılık siyasal alan, milliyetçiliği alan genişletmesinde bir mevzi olarak kullanabilir.

Sonuç

Kültürel iktidar tartışması son zamanlarda siyasal alanla kültür alanları arasında var olduğu düşünülen ilişkiyi sorgulamaya açmıştır. Bu ilişkinin temelinde siyasal alanda iktidar gücünün başta kültür alanları olmak üzere sosyalliği oluşturan neredeyse tüm yapıları etkilediği varsayımı vardı. Zira Türkiye’de bugün çokça tartışılan ve arzulanan kültürel iktidar ilk elden siyasal iktidar ve diğer iktidar versiyonlar gibi elde edilmesi için mücadelesi verilen ve dolayısıyla kazanılacak bir güç olarak tasavvur edilmemiştir. Burada kültürel iktidar kazanılacak bir şey olmaktan öte “koşullu” bir durumu ihtiva etmektedir. Bu

koşul da siyasal iktidarın temellük edilmesiyle ilişkilidir. Yani kültürel iktidar doğrudan siyasal iktidarın kazanılması veya kaybedilmesiyle kazanılacak ve kaybedilecek bir gücü karşılamaktadır.

Kültürel iktidarı her ne kadar siyasal iktidara endekslesek de bu, hiç üretim yapılmadığı ve siyasal iktidar elde edildikten sonra kültürel üretimler yapılacağı çıkarımı yapılmamalıdır. Halihazırda kültür evreninde rakipler arasında bir üretim söz konusudur. Yapılan üretimlerin itibarları ya da hiyerarşik konumlarını tayin edecek bir merci olarak siyasallığın belirgin olmasına vurgu yapılmaktadır. Toplumun beğenileri, zevk tercihleri ve itibar algıları şimdiye dek siyasal alandaki iktidarın belirleme kudretinin olduğu düşünülmüştür. Ancak bu düşünce, AK Parti'nin uzun süreli iktidarında boşa çıktığı söylenebilir.

Siyasal alanda iktidar olmak kültürel alanda iktidar olmayı garanti etmemiştir. Diğer bir yönden kültürel alanlar siyasetten bağımsız olarak kendi alan dokusuna özgü iktidar görünümünü var edebildiği fark edilmiştir. AK Parti tecrübesi, kültürel iktidarı temin edememesinin yanında siyasal alandaki iktidara hasredilen sembolik itibarı da sorgulamaya açmıştır. Farklı alanlardaki iktidar biçimleri arasında bir hiyerarşi yapıldığında siyasal iktidar önde olmasına karşın diğer iktidarlarla arasındaki makasın kapandığı söylenebilir.

Milliyetçilik, siyasal alanla kültürel alanlar arasındaki yeni ilişkiyi tersine yani eski görüntüsüne çevirebilecek sembolik bir söylem sermayesi olduğu söylenebilir. Milliyetçilik her ne kadar kültürel kaynaklarla varlık gösterse de bu kaynakları anlamlı kılan onun siyasal alandaki işlevidir. Siyasal alanın meşruiyeti, milliyetçilik söylemiyle bir kez daha sağlanabilir. Milliyetçilik bu meşruiyete zemin hazırlama gücünü içermektedir.

Siyasal alanın kültürel alanlara karşı üstünlüğü milliyetçilik ile mümkün hale gelse de bundan daha önemli olan ise kültürel alanlardaki mücadele denkleminde etki edebilmesidir. Halihazırda kültürel alanlarda sağ ve sol ideolojiler arasında bir mücadele verilmekte ve bu mücadelenin solun lehine geliştiği kanısı ağır basmaktadır. Milliyetçilik simyası bu kanıyı tersine çevirme potansiyelini taşıması daha anlamlıdır. Milliyetçi ruhu taşıyacak kültürel üretimler bir şekilde milliyetçiliğin sahip olduğu çeşitli imkanlardan dolayı mücadelede öne çıkar ve iktidarın kendilerine geçmesini kolaylaştıracaktır. Bu imkanlar, onun norm olması, meşruiyeti, kurucu ve yönlendirici gücü, romantik ve mistifikasyon söylemi gibi hususlar gösterilebilir. Bu çalışma da genel olarak kültürel iktidar ile siyasal iktidar arasında var olan ilişkiye odaklanmış ve milliyetçiliğin bu ilişkiye etki etmesinde cereyan edecek muhtemel gelişmeleri serimlemeyi amaçlamıştır.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2016). *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi*, (Çev. Mustafa Tüzel, Nihat Ülner ve Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2016). Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 473-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, P. (1988). *Gramsci: Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*. (T. Günersel, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Aydemir, M. A. (2011). *Sosyal Sermaye*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, (Çev. Abdurrahman Aydın), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bilgin, O. (2022). Türkiye’de Kültürel Hegemonya. O. Bilgin içinde, *Kültürel İktidar* (s. 1-43). İstanbul: Diplomasi Vakfı Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2005). *Pratik Nedenler* (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2010). *Sermaye Biçimleri, Sosyal Sermaye: Kuram, Uygulama, Eleştiri*, (Der. Mehmet M. Şahin ve Ahmet Z. Ünal), İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bourdeiu, P. (2013a). *Bilginin Toplumsal Kullanımları*. (L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2013b). *Seçilmiş Metinler*, (Çev. Levent Ünsaldı), Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2015). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. (L. Ü. Aslı Sümer, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016a). *Sosyoloji Meseleleri*. (B. U. Filiz Öztürk, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016b). *Akademik Aklın Eleştirisi*. (P. B. Yalın, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021). *Homo Academicus*. (N. Ökten, A. N. Kocasu, & E. Gülbey, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniveristesi Yayınları.
- Calhaoun, C. (2012). *Milliyetçilik*. (B. Sütçüoğlu, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çil, H. (2020). Kültürel İktidar: Kavramlar, Kuramlar ve Tartışmalar. *Sosyoloji Dİvanı*, 11-34.
- Çolak, Y. (2017). *Türkiye’de Kültürel İktidarın Kuruluşu 1923-1945*. Ankara: Liberte Yayınları.

- Davidson, A. I. (2002). *Arkeoloji, Geneoloji, Etik, Foucault ve Bilginin Arkeolojisi*, (Der, Veli Urhan), İstanbul: Paradigma Yayınları, 101-117.
- Eaglaton, T. (2022). *Kültür Yorumlamaları*. (Ö. Çelik, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2021). *Kendini Aramak*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*, (Çev. Bahar Bilgen ve Bayram Şen), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. (H. Gür, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gorski, P. S. (2015). Milletleşme Mücadeleleri: Bourdieucu Milliyetçilik Kuramı. P. S. Gorski içinde, *Bourdieu ve Tarihsel Analiz* (Ö. Akkaya, Çev., s. 313-345). Ankara: Heretik Yayınları.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern Göstergeler: Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri*, (Çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür ve Arhan Nur), Ankara: İmge Kitabevi.
- Gürbilek, N. (2018). *Mağdurun Dili*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Güvenç, B. (2011). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Güvenç, B. (2015). *Kültür 'ün Abc'si*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hayes, C. J. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusal Tasavvuru*, (Çev. M. Çiftkaya), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heywood, A. (2013). *Siyasal İdeolojiler*, (Çev. Ahmet K. Bayram), Ankara: Liberte Yayınları.
- Kıvanç, Ü. (2009). Türkiye'de Siyasi Düşünce: Üstüne Ciltler Yazılmış Hayalet. Ö. Laçiner içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* (Cilt 9, s. 63-83). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2020). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nairn, T. (2015). *Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Bir Bakış*, (Çev. Mehmet Ratip ve Seda Kırdar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğün, S. S. (1997). *Türkiye Muhafazakarlığının Kültür Kökleri ve Peyami Safa'nın Muhafazakar Yanılgısı*, Toplum ve Bilim, 102-152.
- Öztürkmen, A. (2015). *Türkiye'de Milliyetçilik ve Folklor*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schmitt, C. (2012). *Siyasal Kavramı*. (E. Göztepe, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Swartz, D. (2015). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, (Çev. Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, V. (1974). *Dramas, Fields and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press.
- Yıldırım, E. (2015, 12 06). *Kültürel İktidar ve Elitlerin Savaşı*. Yeni Şafak. adresinden alındı.
- Yıldırım, E. (2018). *Kültür Savaşlarından Kültürel İktidara: Türkiye'nin Yeni Kültürü*. İstanbul: Pınar Yayınları.